

Van Den Herd

tijdschrift

van

HEEMKUNDEKRING DE HEERLIJKHEID OIRSCHOT

=====
Jaargang 23 - nummer 3 - november 2016
=====

Redactie: Maria van Deutekom   Noyenstraat 12
tel. 06 33802883
m.van.deutekom@kpnplanet.nl

John Putmans   Dekanijstraat 3
tel. 06 46740769
john_putmans@hotmail.com

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.
ISSN 1387 - 2060

INHOUD

VOLKSVERHALEN UIT NOORD BRABANT (1)	
Maria van Deutekom	4
WERKGROEP KLEINOOD 2016	
Wim van den Biggelaar	15
REACTIES OP VAN DEN HERD 2016-2	23
JAC. PRIEM ARCHITECT OIRSCHOT 1914-2011 (3)	
Frans Adriaanse	24
OIRSCHOT ANNO 1616 (2)	
Hanneke van den Bogaart-Vugts	28

VOLKSVERHALEN UIT NOORD-BRABANT (1)

Inleiding

Als docent Nederlands en Theater houd ik van verhalen in allerlei soorten en maten. Volksverhalen vormen daarin een aparte categorie die lang een ondergeschoven kindje is geweest in de ‘literatuur’. Al jaren hebben deze verhalen mijn speciale interesse. Deels omdat er volop elementen in te vinden zijn die terugkomen in teksten die wel terug te voeren zijn op geschreven bronnen. Maar ook omdat die oude verhalen uit een ver verleden heel geschikt zijn om voor te dragen voor een modern publiek en dat is iets wat ik regelmatig doe. Zo vatte ik het idee op om via enkele artikelen over Volksverhalen uit Noord Brabant de lezers van het heemkundetijdschrift Van den Herd deelgenoot te maken van mijn fascinatie. In dit 1e artikel ga ik allereerst in op de vraag wat we eigenlijk verstaan onder een volksverhaal en hoe we volksverhalen kunnen verdelen in verschillende typen. Daarna zoom ik in op volksverhalen in Noord Brabant, om te eindigen bij volksverhalen die een link hebben met Oirschot. In een volgend artikel ga ik uitgebreider in op de volksverhalen die in het Oirschotse spelen.

Wat verstaan we onder een volksverhaal?

In literatuurboeken alsook in artikelen en naslagwerken op het internet is weinig over volksverhalen te vinden. Het woordenboek van Dale volstaat met de omschrijving: ‘sinds overoude tijden mondeling overgeleverd verhaal, sage, sprookje’.

Als voornaamste kenmerk van een volksverhaal wordt steeds genoemd dat het hier gaat om een verhaal dat mondeling is doorverteld. Vaak valt niet te achterhalen door wie het verhaal voor het eerst is verteld. De verhalen zijn dan ook doorgaans anoniem van oorsprong.

Volksverhalen kennen daarentegen vaak wel een eigen plaats in tijd en ruimte en op die manier is toch enigszins te lokaliseren waar een verhaal vandaan komt. Ook al kom je in andere streken vaak varianten tegen van dat zelfde verhaal waardoor de herkomst toch weer onduidelijk kan zijn.

Voor alles zijn volksverhalen echter verhalen en als bij alle verhalen gaat het hier om een tekst over een of meer personages die handelingen verrichten die begrensd zijn door tijd en ruimte. Een verhalende tekst in ‘spreektaal’ met een begin, een midden en een einde.

Hoe worden volksverhalen vaak ingedeeld?

De gangbare indeling van (volks)verhalen zoals we die aantreffen in allerlei literatuurboeken is de indeling in: mythen, sagen, legenden, sprookjes en fabels.

Als gezamenlijk kenmerk van al deze verhaalsoorten wordt genoemd dat ze bovennatuurlijke elementen bevatten. Er is sprake van vreemde gebeurtenissen die in de gewone alledaagse werkelijkheid niet voorkomen. De verhalen gaan vaak over bovennatuurlijke wezens, over monsters en helden met krachten waarover een “gewoon” mens niet beschikt. En de gebeurtenissen spelen zich af op wonderbaarlijke plaatsen waar magische voorwerpen opduiken. In deze verhalen is sprake van een verzonnen werkelijkheid.

Er worden echter ook duidelijke verschillen onderscheiden in de diverse verhaalsoorten, hieronder volgen per categorie de belangrijkste kenmerken.

Wat is een mythe?

Een mythe is een verhalende overlevering die betrekking heeft op de godsdienst en de wereldbeschouwing van een volk. Goden, halfgoden, helden en of mythische wezens spelen een rol in dit type verhalen. De precieze tijd en plaats van deze verhalen zijn niet altijd helder. Mythen komen voor in alle culturen. Voor Nederland is geen specifiek voor ons land mythisch materiaal overgeleverd, buiten enkele archeologische vondsten uit de Germaanse mythologie.

Het was de Griekse Herodotus die de term ‘mythe’ (mythos) introduceerde in de 5e eeuw voor Chr. Hij wilde een onderscheid maken tussen fictieve volksverhalen en objectieve verhalen over het verleden. Het woord ‘Mythos’ betekende in het Grieks ‘gesproken woord en verhaal’.

In vroeger tijden had de wetenschap nog weinig antwoorden op vragen als: ‘Hoe is de wereld ontstaan, waarom wisselen de seizoenen,

wat is onweer en waarom komt soms de zee op het land of spuwt een berg vuur uit?’ En mensen dachten toen dat dit wel te maken moest hebben met een goddelijke tussenkomst.

Mythen gaan vaak over levensvragen waarop mensen een antwoord zoeken. De verhalen horen bij een bepaalde cultuur zoals: Keltische mythologie, Griekse mythologie, enz.

Een bekend voorbeeld van een Griekse mythe is: *het verhaal over de zwerftochten van Odysseus*.

Wat is een sage?

Een sage is een volksverhaal dat gebaseerd is op een historische gebeurtenis en zich afspeelt op een bekende plaats en op een bekend moment in de tijd. De hoofdpersonen van het verhaal zijn vaak koningen en helden. Aan de held worden vaak bovenmenselijke eigenschappen toegekend. Vaak behandelt een sage een bepaalde vorm van volksgeloof. Deze verhalen bevatten veel bovennatuurlijke elementen en vertellen over zaken als: hekserij, toverij, spokerij, weerwolven, reuzen, kabouters, nachtmerries, witte wieven, duivels en dergelijke.

Deze verhalen werden in het verleden verteld als waarheid en werden door verteller en publiek niet als verzonnen werkelijkheid beschouwd maar ervaren als non-fictie.

Het woord sage komt van het Duitse ‘was gesagt wird’ (wat gezegd wordt). In een sage wordt vaak een tijd en plaats genoemd waardoor het een hoger ‘waarheidsgehalte’ zou hebben dan een mythe. Toch worden beide termen ook wel door elkaar gebruikt.

Een aparte subcategorie vormen de zogenaamde ‘saga’: verhalen die ontstaan zijn in Scandinavië en die vooral gaan over de veroveringen en grote heldendaden van de Vikingen en dateren van rond het jaar 1000 en pas later zijn opgeschreven.

Een bekend voorbeeld van een Nederlandse sage is: *het verhaal over Gloeiende Gerrit die de Veluwe onveilig maakt*.

Wat is een legende?

Een legende is een godsdienstig verhaal met de bedoeling te moraliseren. In de Middeleeuwen ontstonden veel christelijke (vooral ka-

tholieke) legenden waarin een heilige, Jezus Christus of Maria een centrale rol spelen. Soms kan het verhaal ook gaan over een heilig voorwerp waarmee iets wonderlijks gebeurd is. De legende heeft net als een sage een nadere plaats- en tijdsbepaling. Je zou de legende een christelijke variant van een sage kunnen noemen.

De naam legende komt van het Latijnse ‘legenda’ = ‘ wat gelezen moet worden’.

In de Middeleeuwen werd een legende gezien als waar gebeurd. Een dergelijk verhaal had als bedoeling de mensen een les voor te houden om ze te leren hoe zich idealiter te gedragen. Tegenwoordig wordt het woord ‘legende’ ook gebruikt voor personen waartegen veel mensen opkijken.

Een bekend voorbeeld van een Middeleeuwse legende is: *het verhaal van (Sint) Joris en de draak*.

Wat is een sprookje?

Een sprookje is een traditioneel volksverhaal maar nog vaker een literair bedenkstel wat oorspronkelijk de nodige satire en sociale culturele weerspanning bevat. Het verhaal speelt zich af op een onbepaalde plaats in een bepaalde tijd en opent daarom vaak met de woorden: ‘Er was eens...’. Vaak keren we terug naar een feodaal verleden waarin in het begin van het verhaal de held voor een probleem wordt gesteld dat opgelost moet worden. De held gaat op avontuur en wordt tegengewerkt door kwade wezens maar vaak ook geholpen door goede mensen en dierhulpers. Dankzij zijn moed, wijsheid, eerlijkheid en soms ook door gewoon geluk, slaagt hij erin het avontuur tot een goed einde te brengen. Het sprookje eindigt dan ook in de regel optimistisch met de slotformule: ‘En zij leefden nog lang en gelukkig.’ Het sprookje wordt doorgaans verteld als fictie en de verhalen verwoorden bepaalde wensdromen alsook angsten.

De strijd tussen goed en kwaad is meestal het centrale thema in een sprookje. Het goede wint het daarbij altijd van het kwade. In een sprookje kan alles, dieren kunnen spreken, bomen kunnen wandelen en vuur kan veranderen in water. Niets is onmogelijk.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een volkssprookje en een cultuursprookje. Van een volkssprookje is de bedenker niet bekend

terwijl de schrijver van een cultuursprookje wel bekend is. Sprookjes zijn van oorsprong verhalen voor volwassenen, de cultuursprookjes zijn vanaf het begin geschreven voor kinderen. Een bekend voorbeeld van een sprookje is: *het verhaal van Assepoester*.

Wat is een fabel?

Een fabel is een verhaal uit het natuurleven, vooral uit het dierenleven. Het is een kort moraliserend verhaal met dieren als handelende personen. De dieren in het verhaal gedragen zich als mensen en hun handelen is een bedekte toespeling op het handelen van mensen. Een fabel wil mensen een spiegel voorhouden en iets aan de kaak stellen of de mensen een les leren.

Een fabel is vaak op rijm geschreven

Een bekend voorbeeld van een fabel is: *het verhaal van Reinaert de vos*.

Wat weten we over Volksverhalen uit Noord Brabant?

Aan het eind van de 19^e en in het begin van de 20^e eeuw ontstond een levendige belangstelling voor het volksleven. In alle provincies van ons land waren er netwerken van contactpersonen, veelal onderwijzers, die aantekeningen maakten van allerlei verhalen die hen ter ore kwamen. Zo ontstonden er een aantal verzamelingen van volksverhalen.

In de jaren dertig van de vorige eeuw verschijnen ook de eerste publicaties van Jacques R.W. Sinninghe over volksverhalen. Zo schrijft hij o.a. het bekende 'Het Noord- Brabantsch Sagenboek' (1933) hetgeen later in 1964 nog eens in een kortere versie verscheen met de gelijknamige titel: 'Noordbrabants Sagenboek'. Ook het tijdschrift 'Neerlands Volksleven' (1951) onder redactie van Dr. Tjaard W.R. de Haan getuigt van de belangstelling voor volkskunst in die tijd, evenals de reeks: 'Onze Volksverhalen' onder redactie van diezelfde letterkundige. Deze reeks beslaat alle provincies van Nederland en Vlaanderen en kent in totaal 14 delen. Een van de delen uit deze reeks is het boek 'Volksverhalen uit Noord Brabant' (1980) met Willem de Blécourt als samensteller.

Ook in Brabant was er een rijke cultuur aan oude volksverhalen zoals blijkt uit een citaat van Stefan Hanewinckel, een predikant uit de 18e eeuw, in de inleiding van dit boek:

*'Het bijgeloof en schrik voor spookten, hekzen, weerwolven, toverijen enz. is ontzaglijk sterk in de Majorij, er is geen Dorp of er ver-
toont zich, volgens het voorgeven van de Inwooners, het een of ander spook'*

Welke indeling in Volksverhalen houdt Jacques Sinninghe in zijn verzamelingen aan?

Zowel in ‘Het Noord- Brabantsch Sagenboek ‘ van 1933, als in de latere versie van 1964 met de gelijknamige titel: ‘Noordbrabants Sagenboek ‘ gebruikt Sinninghe de term Sagen als een overkoepelende term voor een groot aantal soorten volksverhalen. In beide boeken ontbreekt een inhoudelijke inleiding waarin hij de indeling van zijn boek toelicht. Hij presenteert echter de omschrijvingen van de verhalen volgens een bepaalde indeling in een aantal verhaalsoorten.

In het eerste boek uit 1933 geeft hij een indeling in: Mythologische sagen, Duivelssagen, Legendes of Christelijke sagen, Historische sagen en Sprookjes. De eerste categorie Mythologische sagen is de grootste en die verdeelt Sinninghe weer onder in: De Daemonen der vier elementen (Aarde-, Water-, Vuur - en Lucht geesten) en de Tooverwereld.

In de latere versie van het boek uit 1964 gebruikt hij een drieling in: Daemonensagen, De wereld der magie en Duivelssagen.

De onderdelen legendes, historische sagen en sprookjes zijn hier komen te vervallen. De Daemonensagen zijn ook hier weer onderverdeeld in de vier elementen: water, aarde, vuur en lucht. Onder deze elementen rangschikt Sinninghe een aantal verhaalsoorten op basis van de personages die in die verhalen centraal staan.

Watergeesten:

- Meerminnen en Nekkers

Aardgeesten:

- Dweren en Reuzen

Vuurgeesten:

- Vuurmannen en Dwaallichten

Luchtgeesten:

- De wilde jager, Dirk de Beer
- Spookwagens, Gloeiende Wagens en Hellewagens
- Bokkenrijders
- Flodder, Belleman, Den Dier, Witte
- Witte vrouwen, Zwarte dames en Juffers zonder kop
- Ziekten
- Spookdieren en Spoken

Ook de verhaalsoorten die vallen onder ‘De wereld der Magie’ zijn aangeduid met de naam van de personages waar de verhalen om draaien: Heksen, Tovenaars, Maren en Weerwolven.

Jacques Sinninghe was een groot verzamelaar van volksverhalen en heeft zowel in Nederland als in België vele verhalen verzameld. Een collectie van nagelaten verhalen van Sinninghe wordt momenteel bewaard in de Brabant Collectie in de bibliotheek van de universiteit van Tilburg.

Wat verstaat Willem de Blécourt onder een volksverhaal en hoe deelt hij volksverhalen in?

De Blécourt presenteert de volksverhalen in het boek ‘Volksverhalen uit Noord Brabant’ aan de hand van een aantal verzamelingen; zoals die uit Zeelst, uit de Kempen, uit Helmond, uit Breda en uit Ossendrecht en Woensdrecht. Aan het eind van dit boek voegt hij een extra hoofdstuk van eigen hand toe, getiteld : ‘Noord Brabantse Volksverhalen. Commentaar’. Hierin gaat hij in op het begrip ‘volksverhaal’ en doet een poging tot een omschrijving van de verhaalsoorten die hij onderscheidt.

Allereerst haalt de Blécourt aan, dat het hier gaat om verhalen en ‘er dus sprake is van een zekere opeenvolging van handeling, aanduiding van tijd, plaats, sfeer, enigszins herkenbare figuranten, kortom van verhalen met een kop en een staart en een middenstuk’. Wat deze verhalen echter specifiek tot volksverhalen maakt, is niet het feit is dat ze een sprookjesachtig karakter hebben maar dat ze ‘mon-

deling' zijn overgeleverd. Hij voegt daaraan nog de voorwaarde van 'algemeenheid' toe. De verhalen dienen in zekere mate algemeen geldend te zijn. Een familie overlevering kan pas tot een volksverhaal gerekend worden als er motieven in voorkomen die ook herkenbaar zijn voor niet- familieleden.

Volksverhalen moeten volgens de Blécourt in de eerste plaats gezien worden als communicatiemiddel waarmee iets wordt overgebracht. Wat er wordt overgebracht hangt af van het soort verhaal.

Een indeling in verhaalsoorten moet volgens hem dan ook niet uitgaan van categorieën als diersprookjes, toversprookjes, religieuze vertellingen, avonturenverhalen e.d. maar van de verschillende vertelsituaties. Hij gaat er daarbij vanuit dat binnen een niet al te groot gebied, (zoals de provincie Brabant) en binnen een niet al te diverse klasse van informanten (zoals de schoolmeesters) er een samenhangend beeld van verschillende verhaalmotieven moet hebben bestaan. De Blécourt werkt vervolgens een aantal literaire motieven uit die in de diverse verhalen voorkomen:

- motief van de Bokkerijders (armen die stelen van rijken)
- motief van Doortje en Mietje (verhaal over ouders die kinderen opeten)
- hekserij als motief
- motief van Jan en de bonestaak (verbinding tussen hemel en aarde)
- de kaboutermannetjes als motief (vergelijkbaar met motief van de 'fairies' oftewel feeën)
- motief van het mannetje in de maan (straf voor overtreden van gebod)
- motief van de nachtmerrie als motief (merrie in de zin van 'mare' oftewel nachtelijk spook)
- oplossen van raadsels als motief
- motief van de spinningen (onverklaarbare verschijnselen bij bijeenkomsten van spinnende vrouwen)
- motief van de Teuten (rondtrekkende kooplieden die vol zaten met verhalen)

- motief van de vuurman (lichtverschijningen als voorbode van onheil)
- motief van de weerwolf (man die in een wolf verandert)
- motieven van de wilde jacht en de wilde jager (storm-wind/midwinterritueel)

Willem de Blécourt geeft in zijn ‘Commentaar’ aan dat er nog verder onderzoek nodig is naar de literaire motieven die in volksverhalen veelvuldig voorkomen.

Welke volksverhalen spelen zich af in Oirschot?

Zowel in de volksverhalenverzameling van Willem de Blécourt als in die van Jacques Sinninghe vinden we verhalen die zich afspelen in Oirschot.

In het Noord-Brabantisch Sagenboek van Sinninghe van 1933 trof ik een verhaal aan over ‘een gloeiende mensch’ die in de ‘heidebergen’ van Oirschot was gezien alsook het bij alle Oirschottenaren bekende verhaal van ‘O.L. Vrouw ten heilige Eik.’ In de tweede versie van dit boek het “Noordbrabants Sagenboek’ van 1964 wordt melding gemaakt van het verhaal over ‘het witte paard van Oirschot.’

In de verzameling van Blécourt vinden we de naam Oirschot terug in het Plaatsnamenregister achter in het boek. Die verwijzingen brengen de lezer naar de volksverhalenverzameling uit Zeelst waarin enkele keren de naam Oirschot wordt genoemd als een plaats waar de ‘kaboutermannetjes’ werden gesignaleerd. In hoofdstuk 8 in het aan de verzameling toegevoegde ‘Commentaar’ gaat de Blécourt in op verhalen over ‘de Vuurman’ die in Oirschot ooit zou zijn gezien.

In een volgend artikel ga ik nader in op de verhalen die zich afspelen in Oirschot. Ik beperk me daarbij tot de verhalen over de kaboutermannetjes, de gloeiige en het verhaal van het witte paard die volgens Sinninghe tot de sagen gerekend kunnen worden en achtereenvolgens vallen onder: de aardgeesten, de vuurgeesten en de luchtgeesten.

Natuurlijk is er ook een hoop te vertellen over ‘O.L. Vrouw ten Heilige Eik’ maar dat verhaal laat ik buiten beschouwing. Enerzijds omdat het hier handelt om een legende en anderzijds omdat anderen voor mij dat al uitgebreid beschreven hebben, zoals de illustere Oirschottenaar Petrus Vladeraccus in zijn: ‘Diva Virgina Oirschottana’ al in 1612.

Maria van Deutekom

Geraadpleegde bronnen:

- 1 Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, van Dale, 1982
- 2 Verhalen van stad en streek: sagen en legenden in Nederland, W. de Blécourt, R.A. Koman, 2010
- 3 Website Kunst en cultuur/InfoNu.nl
- 4 Verschuren, B., Verschil tussen Sprookjes en mythen, Zwijzen Educatief, 2008
- 5 Wikipedia.org/volksverhalen
- 6 Wikipedia.org/verschil tussen legende, mythen, sagen, sprookjes
- 7 Noord-Brabantsch Sagenboek, J.R.W. Sinninghe, 1933
- 8 Noordbrabants Sagenboek, Jacques R.W. Sinninghe, 1964
- 9 Volksverhalen uit Noord Brabant, Willem de Blécourt, reeks Onze Volksverhalen, 1980
- 10 Diva Virgo Oirschottana, Michiel Verweij, tijdschrift Campinia, jaargang 19, nr 74

WERKGROEP KLEINOOD 2016

‘Vraagtekens in de Sint Petrus basiliek en de verhalen hierover’

Zoals de laatste jaren gebruikelijk, was de samenkomst in de pastorie van Jan Daems in de Molenstraat. Vanwege verwachte regen werd er snel naar de basiliek gefietst en gelopen.

Achter in de basiliek aangekomen verwelkomt de voorzitter de aanwezige leden, en in het bijzonder verwelkomt hij Nicoline van Tiggelen, die vanwege haar deskundigheid en de door haar verzorgde publicaties over de/onze basiliek gevraagd is ons hier en daar nadere toelichting te geven.

Vervolgens staat de voorzitter stil bij het overlijden begin dit jaar van Theo v d Loo. Theo was de bedenker/oprichter van deze werkgroep en was ook jaren lang de voorzitter.

Kleinood komt maar één keer per jaar bij elkaar steeds op 1 augustus. Er wordt ook elk jaar een verslag gemaakt door de voorzitter. Dit verslag wordt ook opgenomen in “Van Den Herd”. Ook merkt de voorzitter op dat er steeds meer groepjes ontstaan die zich bezighouden met het Oirschots erfgoed. Dat er mogelijk te veel overlap is laat hij in het midden.

De naam “Kleinood” wil zeggen dat er gekeken wordt naar kleinere objecten in de gemeente Oirschot, maar de basiliek, waar we ons nu bevinden, is bepaald niet klein. De onderdelen die vandaag bekeken worden, zijn ieder wel klein en dus toch passend binnen de doelstellingen van “Kleinood”.

Naar aanleiding van vorig jaar is nog te melden dat de gemeente Oirschot zowel bij de Joodse, als bij de van Coehoorn begraafplaats de gevraagde werken heeft uitgevoerd. Ook op de RK begraafplaats zal nog worden gewerkt aan het (gedeeltelijk) herstellen van twee verdwenen graven die op de Rijksmonumentenlijst staan.

Ook constateert de werkgroep dat de slogan ”Oirschot Monument in het groen” nog steeds een erg goede is!

Voor het eerst is dit jaar vooraf een tekst rondgestuurd met wat vragen en/of stellingen om de discussie te verlevendigen.

A. Het praalgraf van Ricalt de Merode

Als eerste gaat het over het praalgraf van de Ricalt de Merode, waarvan de grafzerk in de vloer van de kerktoeren ligt, terwijl de vier leeuwen ervan in de doopkapel staan.

Vraag is of er iets op de zijkant van de zerk staat omdat de randen zijn afgerond? Door de verzonken ligging in de kerkvloer is deze vraag nu niet te beantwoorden. Voorgesteld wordt om het kerkbestuur te vragen de zijkant bij gelegenheid vrij te maken zodat er onderzoek kan plaats vinden.

Aangenomen wordt dat de leeuwen op één of ander manier tegen of onder deze plaat hebben gestaan.

De grafplaat zelf heeft zeker gelegen op een degelijke fundering.

We weten het niet zeker maar zeer wellicht is het zo dat het praalgraf op het hoofdaltaar stond voor

1825, omdat A.C. Brock uit Sint-Oedenrode dat omstreeks 1825 zo beschrijft.

De doopkapel is nieuw(bouw) van na de oorlog. Voorheen zat daar een grote toegangsdeur. Scharnierresten bij de ingang getuigen daar nog van.

B. De metselaar en de pilaren in de basiliek

Vragen: Waarom ronde pilaren rondom het priesterkoor en geprofileerde pilaren in het middenschip? Is de huidige kerk in verschillende fase gebouwd? Waarom lagen Naamse steen zichtbaar in de pilaren? En waarom ronde pilaren om het priesterkoor?

Eerst zijn (vanaf 1462) het koor en de kooromgang en de twee transepten gebouwd. Dat is de oude en meest oorspronkelijke (zuivere)

gotiek en daar horen de ronde pilaren bij. Tijdens de bouw van het middenschip (de tweede fase) zijn de pilaren wat rijker en geprofileerd uitgevoerd. De kerktoren is gelijk of aansluitend met het middenschip gebouwd. Tot de Tweede Wereldoorlog zijn de kerk aan de binnenzijde en ook alle pilaren gestukadoord. De pilaren rond het priesterkoor waren rijk versierd met veelkleurige beschilderingen. Dit is te zien op de vooroorlogse foto's. De afmetingen van de rijke beschildering is in sommige kapitelen boven aan de pilaren nog goed te zien.

Waarom verspringt het metselwerk op de twee pilaren rechts achter in de kerk?

Er zijn verschillende theorieën. Onduidelijk is of de pilaren na de Tweede Wereldoorlog zijn vernieuwd. Op de verschillende foto's is te zien dat ze redelijk ongeschonden uit de oorlog zijn gekomen. Volgens opzichter Verdonk zijn alle 8 kolommen in het schip geheel

vernieuwd. Omdat men twijfels had over het draagvermogen is er eerst één afgebroken. Toen bleek dat er onvoldoende draagvermogen was zijn ze in 1948 alle acht vernieuwd (met dank aan Nicoline die deze informatie opdook.).

Waarom zit de Naamse steen (zo onregelmatig) in de geprofileerde pilaren?

Deze steen moet ook hier zorgen voor stabiliteit is het antwoord. Dit hardsteen loopt (wellicht) door in de pilaren als een soort van taartpunt.

C. De hardstenen kruisjes (buiten)

De drie hardstenen kruisjes, die nu buiten bij het grafmonument van Zouaaf Donkers staan, zouden gevonden zijn in een afgebroken pilaar van de kerk. Uit de stukken in het bezit van Nicoline blijkt dat de pilaren van het middenschip zijn afgebroken wegens onvoldoende

de betrouwbaarheid. Het zou dus wel kunnen zijn dat de kruisjes daar gevonden zijn. In de kerkarchieven is daar niets over te vinden, aldus Nicoline. Om hier achter te komen zal gesproken worden met de nog in leven zijnde inwoner die het verhaal heeft verteld.

D. De altaren uit Panningen

*Hoe kwamen die hier na de oorlog en waarom konden ze daar weg?
Hoe zit het met het doek van Luc van Hoek en wat zat er daar eerst?
Hoe zit het met het tabernakel?*

Het hoofdaltaar komt inderdaad uit de parochiekerk van Panningen, evenals de twee altaren in de straalkapellen. Voor 1854 stonden ze in de kerk van Echt. In 1699 werd het monumentale altaar in Echt afgeleverd en ingewijd. In 1854 verhuisde het altaar naar Panningen en in 1952 koopt het kerkbestuur van Oirschot drie altaren voor fl. 9000.-. Tijdens de oorlog is in Panningen het oorspronkelijke doek met daarop de twaalfjarige Jezus met Jozef en Maria onherstelbaar beschadigd. Schilder Luc van Hoek maakt in 1952 een nieuw prachtig schilderstuk met daarop de verrezen Christus. In de bovennis staat nu een houten beeld van Sint Petrus dat in 1952 is gemaakt door Uiterwaal uit Utrecht. Het tabernakel is van het vooroorlogse hoogaltaar. Foto's laten dat duidelijk zien.

Frans, lid van onze werkgroep, geboren en getogen in Panningen, vertelt ons het hele verhaal van het altaar.

De grote zijaltaren zijn in de oorlog bijna ongeschonden bewaard gebleven, omdat ze tegen de muur stonden. Na de herbouw zijn ze herplaatst, waarbij links en rechts zijn verwisseld.

E. De preekstoel

Wie vertelt het verhaal van de huidige preekstoel? Wie vertelt het verhaal van het paneel met de piramide? Wat kwam er nog meer uit de Sint Pieter in 's-Hertogenbosch?

De preekstoel is gemaakt naar een ontwerp van A.I. Rutten uit Antwerpen ca. 1843. Hij is gemaakt van ongepolychromeerd eikenhout. De naam A.I. Rutten staat in een blad van de boom, het jaartal 1843 staat onder in een soldatenhelm. Deze preekstoel is afkomstig uit de Sint Pieterskerk in 's-Hertogenbosch. De oorspronkelijke opstelling daar was ruimer dan hier nu.

Tussen de twee spitsbogen bevindt zich het reliëf met de knielende Petrus. De overige apostelen staan voor Christus. Op de achtergrond een piramide en palmbomen (kan verwijzen naar Rome). De voorstelling van Petrus (met zijn banden/boeien) en de slapende soldaten en de engelen zijn bekend en goed te zien. Boven in het klankbord, dat wordt gedragen door twee engelen, aan de onderzijde de Geestesduif in de stralenkrans, op de rand van het klankbord wolken en stralen.

Omstreeks 1978 komt deze preekstoel vanuit de Sint Pieter in 's-Hertogenbosch naar Oirschot.

Enkele opmerkingen:

- Het verhaal dat deze preekstoel via Zeelst komt, is een verwarring met een andere preekstoel die nu is vermaakt tot de altaartafel.
- Petrus is bevrijd uit een gevangenis in Jeruzalem.
- Vermeldenswaard is nog dat het geheel merendeels steen lijkt, maar helemaal bestaat uit eikenhout.

- De preekstoel zit bewust vol scheuren en barsten als zouden ze zijn ontstaan door donder en bliksem, als teken van Gods werkelijke aanwezigheid bij de bevrijding van Petrus.

Uit de Sint Pieter in 's-Hertogenbosch komen eveneens:

- Het orgel (is tussen 1843 en 1847 gebouwd door Frans Smits uit Reek)
- Het glas-in-loodraam bij het Sint Odulphusaltaar.
- De eikenhouten preekstoel, zie het verhaal hierboven.
- Schilderij, doek op paneel, 200x160 cm, ca XVII B. Ten hemel opneming van Maria.
- Schilderij, doek op paneel, 200x160 cm, ca 1700. Sterfbed van een rechtvaardige.
- Schilderij, doek op paneel, 146x111 cm, XVIIId. Leonardus van Vechel.
- Schilderij, doek op paneel, 86x54.5 cm, XVIIId. Verheerlijking van de Martelaren van Gorcum.
- Schilderij, hout, 170x130 cm, 1830. Kroning van Maria God de Vader en Christus.
- Twee schilderijen, panelen, totale hoogte 117 cm, ca. 1880. Twee ovale panelen voorstellende een kale oude man met grijze baard met open boek in zijn handen; man met grijze haren en baard met wijnglas in zijn handen. Dit in ovale lijsten met rijke ornamenten en bladvoluten.
- Schilderij, doek op paneel, 100x67 cm, XIXA. Petrus met gevouwen handen, knielend op een knie, voor hem twee sleutels boven hem een rots en een haan. Ca.1975 gerestaureerd door Schoormans uit Eindhoven.

F. De grafzerk in de kooromgang

Wat is het echte verhaal van de grafzerk van Dokter Feij? En welke rol speelde veearts Roelvink hierin?

Dokter Feij is indertijd in Kranenburg (DL) begraven, in de daar staande gotische kapittelkerk die de naam van Sint-Petrus-en-Pauluskerk draagt.

Toen deze kerk aan het einde van de Tweede Wereldoorlog ook in puin lag is de grafsteen als ware het een oorlogsbuit naar Oirschot gebracht. Daar waren bij betrokken de 5^e Compagnie Stoottroepen der Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten en het eerste Canadese Legerkorps en ook de Nederlandse Vaticaan Missie (later werd dat: Nederlandse Caritas en weer later Mensen in Nood).

De vaak genoemde betrokkenheid van veearts Dokter Roelvink moet nader worden onderzocht.

G. Het tufstenen triforium (in de kooromgang links)

Het bestaan van dit tufstenen triforium is voor veel leden van de werkgroep nieuw. Zat dit hier altijd? En sinds wanneer? Waar komt het vandaan? Wat was de functie? Staat er ergens iets over geschreven?

Voor zover nu bekend staat er nergens iets over deze bijzondere versiering geschreven. Het is wellicht vroege gotiek in tufsteen. Nicoline van Tiggelen heeft navraag gedaan bij het Bisschoppelijk bouwbureau. Van Dhr. Klaas Schoots van het Bisschoppelijk bouw-buro kregen we het volgende te horen: Het is geen triforium, maar traceerwerk. Een triforium is een omloopgang boven de scheibogen van een kerk (Nonnengang).

Is het dan een klein uitgevoerd schijntriforium? En heeft dit altijd op deze plaats in deze kerk gezeten? Er is dus nog geen antwoord op deze vraag.

Afsluiting

Op uitnodiging van Frits sluiten we deze bijeenkomst af in de pastorie van Jan Daems met een door José en Frits verzorgd drankje. De voorzitter dankt Nicoline voor haar hulp vooraf en tijdens dit werkbezoek. Ook Frits wordt bedankt voor zijn gastvrijheid. Nicoline en Frits krijgen ieder een fles wijn aangeboden, als dank geschonken door alle deelnemers aan deze middag.

Vervolgens vraagt de voorzitter om een overzicht van alle tot nu toe uitgevoerde werkbezoeken. Het antwoord is: in “Van Den Herd” staan alle verslagen.

De voorzitter vraagt ook naar nieuwe thema's. Op de lijst van nieuwe thema's staat ook de Boterpad, dat is echter een erg moeilijk thema dat terdege met enkele leden moet worden voorbereid en dat met de hele groep ter controle kan worden gefietst. Er komt een lijstje van de uitgevoerde thema's. En nieuwe thema's zijn dus welkom, a.u.b. melden bij de voorzitter.

Afspraken:

- Er gaat een brief naar het kerkbestuur van de basiliek met de vraag of de zijkant van de zerk in het torenportaal vrij kan worden gemaakt om de zijkanten te bestuderen.
- Er zal nog navraag worden gedaan naar de herkomst van de drie hardstenen kruisjes. (Wim en Frits)
- Verder zal er ook nog worden gezocht naar de herkomst van het tufstenen triforium in de kooromgang. (Nicoline en Wim)
- Over een buitendeur in de huidige doopkapel is nogal wat onduidelijkheid.

Arthur vraag aandacht voor:

1. Voor het groen rondom de Romaans Mariakerk. De hele werkgroep is van mening dat dit goed en grondig moet gebeuren.
2. Er komt wellicht een Theo van de Loo-pad.

De aanwezige leden van de werkgroep deze middag waren: Frans Adriaanse, Wim van den Biggelaar, Jac. Klaassen, Paul Stoffels, Cees van Rijen, Frits Speetjens, Frans Stikkelbroeck, Toon van Uden, Artur de Vries en als speciale gast Mevrouw Nicoline van Tiggelen die ons erg goed heeft geholpen.

Opgetekend door Wim van den Biggelaar

Hartelijk dank aan de helpers vanuit deze werkgroep bij het samenstellen van dit verslag.

REACTIES OP VAN DEN HERD 2016-2

Per mail ontving de redactie een tweetal reacties van (ons zeer gewaardeerd heemlid) Marcel van der Heijden op Van den Herd 2016-2. Deze willen wij graag met u delen.

Geërfd

Clari van Esch-van Hout heeft een vraagteken geplaatst achter het woord 'geërfd' op bladzijde 18 van het laatste nummer van Van den Herd.

Het woord betekent hier 'in het bezit van grond'. Deze betekenis wordt niet alleen vermeld in het Woordenboek der Nederlandsche Taal deel 4 (1889 kolom 692, maar ook in mijn Van Dale (2005).

't woord Borgemeester

De verklaring van de benaming van een vroegere dorpsfunctionaris 'borgemeester' op blz. 30: 'omdat ze borg stonden voor hun herdgang', wordt verkeerd uitgelegd. Deze uitleg lijkt heel plausibel, goed bedacht, maar is onjuist. Dit woord is gewoon een nevenvorm van 'burgemeester'. Een burgemeester was in die tijden een soort van wat later ging heten 'gemeente-ontvanger'. Zie J. Lijten 'De bestuursorganisatie van Oirschot' in Campinia 23 (1993) blz. 180-183.

JAC. PRIEM ARCHITECT OIRSCHOT 1914-2011 (3)

Jac. Priem 1945-1965

De Wederopbouwperiode 1940-1965 is een belangrijke ontwikkeling geweest in de Nederlandse architectuurgeschiedenis. De wederopbouw omvat zowel het feitelijk herstel van de oorlogsschade als de nieuwbouw van naoorlogse wijken, woningen, boerderijen e.d. In de naoorlogse jaren is er een schaarste aan bouwmaterialen. Vaak worden de gebouwen uit de Wederopbouw gezien als een grote grijze massa, teveel van het zelfde, goedkope materialen en zonder aandacht voor de vormgeving. De gebouwen vertonen vaak een eenheid met tal van ambachtelijke details. De schoonheid van de Wederopbouw wordt gekarakteriseerd door soberheid, functionele helderheid, harmonisch en rustig van opzet.

Wederopbouwtegel

Wederopbouwboerderijen

De bouwplannen voor de wederopbouw moesten de goedkeuring verkrijgen van het nationaal Bureau Wederopbouw Boerderijen voor de uitvoering en financiële bijdrage en ook van allerlei belangenorganisaties waaronder de Plattelandsvrouwen. De boerderijen moesten een streekeigen karakter krijgen en voorzien worden van holle bakstenen verdiepingsvloeren, betonnen stalramen met een ventilatieklep, groepstallen met automatische drinkbakjes voor het vee, de w.c. moest in het woongedeelte en geen bakoven meer in de woning.

1947 Bestseweg 3 (MIP)

Boerderijwoning met aangebouwde stal en schuur, monumentale voordeurkozijn met geometrisch bovenlicht, schuurdeuren met “ogen” (patrijspoortjes) en verhoogd dakje.

1947 wederopbouw boerderij Heiakkerweg Middelbeers (MIP)

Boerderij met voordeur in korte gevel, getoogde voordeurdorpel, glas-in-lood ramen bovenlichten, maria-tegel, dakopbouw met hooiluik.

1953 wederopbouw boerderij Papenvoorden Oirschot

Kop-romp boerderij, overdekte zijentree, dakkapel metselwerk door goot, kruiskoziijnen, fries met horizontale ramen onder de goot, schuurdeuren aan achterzijde.

Frans Adriaanse

voorzitter Stichting Behoud Erfgoed Oirschot (SBEO)

Het boek "Jac. Priem architect 1914-2011" is o.a. nog te koop voor € 10,- bij het secretariaat van SBEO:

Spoordonkseweg 36

5688 KD Oirschot

Tel.: 0499-571456

s.beo@hotmail.com

OIRSCHOT ANNO 1616 (2)

Eigendomsrecht

Op 29 juli 1616 verschenen enkele personen voor de schepenen, die door de vorster waren gedagvaard en door de schout, meester Robbrecht van Vooren, waren beëdigd om een getuigenverklaring af te leggen ten behoeve van heer Florentio van Merode, baron van Duffel en Leefdaal, heer van Oirschot. Het ging om het eigendomsrecht van stukken land in Spooronk, de Molenstukken genoemd. De kwestie was of deze toebehoorden aan huis Ten Bergh en als zodanig eigendom waren van de heer van Oirschot, of dat ze behoorden bij een nabij gelegen hoeve, die gezamenlijk eigendom was van de heer van Oirschot en de heer van Hoeffalize.

Wisselingen van onroerend goed werden meestal opgetekend in het gemeentelijk archief in het bijzijn van enkele schepenen als getuige. Van de akte werd een afschrift gemaakt voor de betrokken partijen waarmee ze het legale bezit van hun eigendom konden aantonen, indien nodig. Vooral in roerige oorlogstijden raakten die papieren nogal eens zoek vanwege plunderende roversbenden, of gingen in vlammen op. Als er dan later onenigheid of onduidelijkheid was over een bepaalde kwestie werden betrokkenen of bureu, uit de aard der zaak meestal oudere inwoners, om hun herinnering over de juiste toedracht gevraagd. Dat was de enige manier om alsnog een geschil op te gelossen. Dat gebeurde ook hier.

De eerste die gehoord werd, was Fijken, dochter van wijlen Jan Simons de Cort, echtgenote van Jan Simon Backs, ongeveer 74 jaar oud. Fijken verklaarde dat ze oude mensen had horen zeggen dat ten tijde toen de oude heer Ricalt van Merode nog leefde als heer van Oirschot en ook de Vrouwe van Oirschot, dat de akker en de grond die nu de Meulenstukken werden genoemd, eerder waren verkocht ten behoeve van heer Ricalt van Merode als heer van Oirschot. Zij had destijds ook zelf gezien dat dit land door de mensen van Ricalt van Merode en de Vrouwe van Oirschot waren gebruikt en bewerkt. Ze had nooit anders gehoord dan dat deze Molenstukken eigendom

waren van heer Ricalt van Merode en diens erfgenamen en niet hebben behoord tot de hoeve in kwestie.

Ze verklaarde verder dat ze nog wist dat in vroegere tijden op deze stukken land, *waar het schuttersdoel was geplaatst in de richting van de hoeve*, dat daar een huis stond met een bietentuin erbij en een boomgaard, die zich uitstreckte tot een akker die naar de hoeve toe was gelegen. Ook weet ze nog dat in dat huis een blauwverver woonde, genoemd Jan de Verwer. Zij had altijd gezien dat in deze boomgaard door de mensen van heer Ricalt was geoogst. Het betreffende huis was later door de mensen van de oude heer Ricalt van Merode afgebroken, zoals ook de mensen van de huidige heer van Oirschot deze boomgaard hadden omgekapt.

Vervolgens verklaarde Jacob Simon Backs, 70 jaar, dat tijdens het leven van de oude heer Ricalt van Merode, hij de houtagent van deze heer Ricalt had gebracht naar het huis van Oirschot, Ten Bergh, en dat deze heer hen uitbetaalde en onder andere had gezegd dat Jan Simons aan deze heer van Oirschot twee stukken land had overgedragen genoemd de Molenstukken. Het land kwam heer Ricalt goed van pas qua ligging. Hij had deze stukken toen zelfs aangewezen, tegenover zijn huis op de plaats waarvan men nu zei dat daar deze Molenstukken zijn gelegen. Hij verklaarde verder dat op deze stukken land of aangrenzende grond indertijd geen huis stond. Hij had altijd gezien en horen zeggen dat deze Molenstukken met de daaraan grenzende grond door de mensen van de Heer en Vrouwe van Oirschot bewerkt en gebruikt waren. Verder verklaarde hij dat Adriaen Goijaert Loijs, die op huis Ten Bergh landbouwknecht was, tegen hem had gezegd dat hij ooit eerder op een van deze Molenstukken in een jaar 8 mud rogge had geteeld, en verder dat hij de eerdere Vrouwe van Oirschot had horen verklaren dat zij deze Molenstukken ook vaak door haar knechten liet bewerken of soms ook liet gebruiken door Peter Goijaerts als huurder van de gemeenschappelijke hoeve aldaar, die naast de huurprijs daarvoor ca. 3 mud rogge moest bijbetalen.

Verder verklaarde hij dat hij de laatste overleden Vrouwe van Oirschot dikwijls had horen zeggen dat de Molenstukken haar eigen-

dom waren en dat hij haar heeft geholpen om die stukken land te bewerken.

Als derde verklaarde Wouter Dielis Snellaerts, oud circa 88 jaar, dat eerder op de akkers genoemd de Molenstukken, die aan de watermolen van Oirschot zijn gelegen, door de oude heer Ricalt van Merode als heer van Oirschot indertijd een huis is gezet en daarna in de richting naar de hoeve toe een boomgaard is aangelegd. In dat huis hebben Joost en Willem Erven gewoond die er een tapperij hadden en daarna woonde er een verver, genoemde Jan de Verwer, maar hij wist zich vanwege de lange verstreken tijdsduur niet meer te herinneren door wie het huis was afgebroken.

Jan Janssen van der Lusdonk, circa 74 jaar oud, verklaarde dat hij meer dan 50 jaar geleden (maar precies wist hij het niet meer) op het huis van de Heer van Oirschot was komen wonen bij de moeder van de laatst overleden Vrouwe van Oirschot. Hij was daar in dienst als voerman en had er ook 10 of 11 jaar als landbouwer gewerkt. Hij wist dat op de Molenstukken of op het aangrenzende stuk land een huis met boomgaard had gestaan, welk huis samen met de Molenstukken verhuurd werden door de voormalige Vrouwe van Oirschot. Het huis was later door haar of haar kinderen afgebroken, maar wist hij niet meer waar dat huis daarna was neergezet of waar het was gebleven. Verder verklaarde hij dat hij als knecht deze Molenstukken had bewerkt en de oogstgewassen daarvan heeft binnengehaald voor de Vrouwe van Oirschot, maar dat deze Molenstukken geen onderdeel uitmaakten van de grond die door Peter Goijaerts en Jan Simons als huurders werden gebruikt. De Vrouwe haalde ook de vruchten van de boomgaard binnen voor huis Ten Bergh. Hij verklaarde niet anders te weten dan dat de Molenstukken en de daarbij gelegen grond uitsluitend en alleen aan het huis van Oirschot toebehoorden en waren gebruikt.

Vervolgens verklaart de ongeveer 50 jaar oude Joffrouw Catharina van der Linden dat zij niet beter wist dan dat ze bij het sterfbed aanwezig was van Peter Goijaerts, die toen hij leefde huurder was

van de hoeve, die de heer van Oirschot samen met de heer van Hoeffalize in eigendom had. De laatst overleden Vrouwe van Oirschot zou met Peter Goijaerts een woordenwisseling hebben gehad over de vraag of deze Molenstukken nu eigendom waren van het huis van Oirschot zelf, dan wel eigendom waren van de hoeve die gemeenschappelijk bezit was van Merode en van Hoeffalize. Maar zij had nooit gehoord dat Peter Goijaerts tegen de Vrouwe van Oirschot gezegd zou hebben dat de Molenstukken eigendom zouden zijn van de gemeenschappelijke hoeve. Juist in tegendeel, de overleden Vrouwe had ze altijd horen zeggen dat deze Molenstukken uitsluitend en alleen haar bezit waren, zij deze alleen voor eigen gebruik wilde hebben en dat ze geen meningsverschil daarover wilde in de toekomst.

Gebruikelijk was dat deze verklaringen ter zitting werden opgenomen, nog een keer werden voorgelezen, waarna de getuigen de verklaring moesten bevestigen.

Helaas staat in deze akte niet duidelijk waarom het eigendomsrecht is aangevochten en wat de beslissing was. Het was in ieder geval een belangrijke gebeurtenis in het dorp, gezien de gevolgde uitvoerige procedure en de plechtige opening van de akte: *‘Al degenen die deze brief zullen lezen gegroet etc.! Wij, Dirck Hoppenbrouwers en Niclaees Ariens van Nistelroij schepenen van Oirschot verklaren hierbij plechtig dat voor ons in eigen personen zijn verschenen de geachte....enz.’*

Verzoek om gemeentelijke bijstand

Marieken dochter van Peter Arien Cornelissen, weduwe van Aert Joosten de Leeuw diende een verzoekschrift in bij de schepenen van Oirschot om met haar te zoeken naar een oplossing van haar problemen. Marieken was al ongeveer 5 jaar als weduwe achtergebleven met de zorg voor vijf kleine kinderen (later is sprake van zes). Zij had de beschikking over de roerende goederen die haar man had nagelaten en waarvan nog geen officiële boedelbeschrijving was opgesteld. Nu was door schuldeisers beslag op dat bezit gelegd, wat

nadelige gevolgen zou hebben voor haar toekomst en die van haar kinderen. Zij dreigde te worden uitgezet.

De schepenen stelden allereerst een voogd over de kinderen aan, Peter Antonis van Esch. Deze moest daarvoor de vereiste eed afleggen, maar hij wilde eerst dat er een tweede toeziende voogd werd benoemd. En dat zou Henrick de Leeuw, als oom van de kinderen en broer van de overledene, moeten worden. Het probleem was daarbij dat er eerst nog wat familie zaken geregeld moesten worden. Henrick meende namelijk aanspraken te hebben op goederen van zijn broer. Peter eiste daarom dat de schepenen iemand benoemden die eerst de zaken rond de aanspraken van Henrick de Leeuw mee kon oplossen.

Daarop polsten de schepenen eerst hun collega Dirck de Hoppenbrouwer. Hij moest samen met nog twee andere burgers en de voogd tot overeenstemming zien te komen met Henrik de Leeuw. Daarvoor werd ook aan de burens en familie om advies gevraagd. De overeenkomst diende vervolgens bekrachtigd te worden met een decreet van de schepenen. Tot dan mochten er geen beslissingen over het bezit van de minderjarige kinderen genomen worden.

Deze omzichtige procedure was niet helemaal zonder reden. Henrick claimde namelijk dat zijn broer bij hem nog een schuld had voor wat betreft verteer, gehaald bier, gerst en geleend geld voor een bedrag van 28 gulden en 5 stuivers met de rente daarover. Aert had dat op 13 april 1587 bij de boedelverdeling na de dood van hun vader Joost Aerts de Leeuw, voor schepenen van Oirschot beloofd aan Henrick te zullen betalen, maar dat was tot nu toe, liefst 29 jaar later, nog steeds niet gebeurd.

Daarnaast was er nog een kwestie over een akker ter grootte van ca. 4 lopenzaad in herdgang Straten onder Ameijden. Die had Aert op 28 februari 1600 aan zijn broer Henrick overgedragen, samen met een rente van een gulden per jaar en nog een jaarpacht van 7 lopen rogge die aan Aert betaald moest blijven worden. Deze twee pachten had Henrick kennelijk niet betaald, want Aert liet beslag leggen op deze akker en die uitwinnen. Over deze akker was een overeenkomst opgemaakt op 28 november 1611 voor meester Lambrecht

van Boxtel als notaris, met Pauwels Rutgers, inwoner van Gestel, en met Joorden Henrick Willems, inwoner van Boxtel. Hierbij beloofde Aert aan deze Pauwels en Joorden die pachten terug te geven. Maar daar was ook de toestemming van Henrick de Leeuw nodig geweest, want Henrik had recht op de helft volgens de boedelverdeling van het ouderlijk bezit.

Er was nog een derde geschil over een bedrag van 64 gulden als koopsom van de betreffende akker, de achterstand van de zeven lopen rogge per jaar en de helft van de rente van een gulden, die tot en met het jaar 1616 opeisbaar was.

Hoewel Aert bij leven beloofd had over de aanspraken een overeenkomst met Henrick op te stellen, was dat nooit gebeurd ofschoon Henrick er herhaaldelijk om zou hebben gevraagd dat ‘*zowel in der minne als ook gerechtelijk*’ te doen. Nu Aert was overleden en Marieken als zijn weduwe en erfgename belast werd met deze schulden, kwam het gezin in grote problemen. Niet alleen financieel, maar ook omdat Henrick als oom de voogdijschap over de kinderen niet wenste te voeren, tenzij zijn aanspraken eerst geregeld werden. Marieken legde daarop dit probleem aan de schepenen voor om een regeling te mogen treffen met Henrick.

Op 9 mei 1616 kwamen Peter Antonis van Eschen met zijn drie door de schepenen gemachtigde raadgevers bij elkaar om de zaak met Henrick de Leeuw af te wikkelen. Het bedrag van 162 gulden dat de Henrick toekwam en het bedrag van 64 gulden waarop Aert recht had, zouden met elkaar worden verrekend. Hoe het gezelschap aan de uiteindelijke berekening kwam blijft duister, maar afgesproken werd dat Henrick binnenkort een bedrag van 50 gulden zou ontvangen; de resterende 112 gulden werden door Henrick aan de kinderen geschonken. Voor wat betreft de akker werd afgesproken dat Henrick de Leeuw met de pachters Pauwels en Joorden, samen met de gemachtigden, ten laste van de kinderen daarover tot overeenstemming zal moeten komen en wel zo redelijk mogelijk zodat Henrick de Leeuw daarvan geen schade zou hebben. Vervolgens werd het akkoord aan Marieke in aanwezigheid van Wouter de Crom,

raadsman, en Daniel van den Schoot als vorster en tevens buren van de weduwe voorgelezen en verduidelijkt. Beiden mannen verklaarden onder ede deze afspraken de best mogelijke oplossing te vinden in het voordeel van Marieken en haar minderjarige kinderen. Daarna werd de overeenkomst aan de heren schepenen voorgelegd en ook zij erkenden dit als de meest goede oplossing te zien. Vervolgens keuren zij de afspraken officieel goed, leggen die in de vorm van een decreet vast en geven opdracht zulks na te komen. Op 18 juni werd dit in een akte vastgelegd.

Nu deze zaken geregeld waren deed Mariken, daarbij geassisteerd door Daniel van de Schoot als haar hierbij gekozen voogd, afstand van haar recht van vruchtgebruik inzake alle vaste bezittingen die ze had verkregen bij de dood van haar man. Dit ten behoeve van Henrick de Leeuw en Peter Ariens van Esch als voogden over de minderjarige kinderen van haar en Aert de Leeuw. De voogden moesten de goederen zoveel verkopen dat daarmee de schulden konden worden afgelost, *'maar voor niet meer dan als zodanig'*. Het betrof het huis met tuin etc. aan de Steenweg, naast herberg de Zwaan.

Een arrestatie

Meester Nicolaes van Brecht, molenmeester, werd gearresteerd in Oirschot. Dat gebeurde op verzoek van Peter Peters, verwekt bij Lijksen dochter van Adriaen Cornelissen. Meester Nicolaes had namelijk namens Peter een geldbedrag ontvangen dat de meester in het verleden in de ogen van laatstgenoemde ten onrecht had overhandigd aan [wijlen] Adriaen Antonis van Esch, in zijn tijd moleenaar op de windmolen in herdgang de Kerkhof.

Het ging om het vierde deel van 162 gulden, dus 40 gulden en tien stuivers, afkomstig van een jaarlijkse rente van 100 gulden die ten laste stond van de gemeente Antwerpen. Adriaen Antonis van Esch had dat geld op zijn beurt weer doorbetaald aan wijlen Henrick Aert Sijckens. Dit blijkt uit een bekentenis, door Henrick Sijckens opgesteld in een notariële akte voor meester Lambrecht van Boxtel als notaris op 28 maart 1615 in aanwezigheid van heer Johan Henrick

Aelbrechts, cantor in Oirschot, en in aanwezigheid van Daniel Thomassen van Kerkoerle als getuigen daarbij.

Voor de hechtenis moest worden betaald, maar om verdere kosten in deze zaak te vermijden en verdere processen daarover voor te blijven, beloofden Dymphna, de weduwe van Henrick Aert Sijckens met hun wettige zoon Aerden, voor de schepenen dat zij *‘samen en ieder hoofdelijk’* als schuldenaars voor meester Niclaessen te zullen interveniëren en het proces dat Peter Peters al had aangespannen tot het einde toe te zullen volvoeren als er met hem geen akkoord werd bereikt. Bovendien beloofden ze meester Niclaessen hiervoor te vrijwaren. Niclaes beloofde op zijn beurt ook van Dymphna en haar andere kinderen niets verder te eisen over de kosten, verblijfskosten, etc. die hij tot nu toe had gemaakt. Vanwege zijn goede verstandhouding met Henrick Aerts in het verleden liet hij die kosten vervallen.

Voor- en nakinderen

Er was onenigheid ontstaan tussen enerzijds Jan zoon wijlen Dirck Jacobs Verloijen en anderzijds diens vrouw Peterken eerder weduwe van Willem Gerits in de Haeperdonk met haar voorkinderen. Die kinderen uit haar eerste huwelijk waren nu groot genoeg om zelf hun brood te kunnen verdienen, terwijl de andere kinderen van Peterken uit haar huwelijk met Jan daar nog te klein voor zijn.

Jan en zijn vrouw Peterken hadden al eerder enige delen gekocht van de hofstede waarin Peterken nu woonde. Daar zouden ze graag nog meer van willen kopen, wat ten voordele van de nakinderen zou zijn en niet van de voorkinderen. Als Jan en Peterken een boedelverdeling zouden maken voor deze voorkinderen zou, omdat de hofstede vrij klein was en niet helemaal hun eigendom, daarbij het bezit dermate versnipperen dat dat nadelig zou zijn. Als bovendien de roerende bezittingen onvoldoende waarde zouden hebben om daarmee hun grote schulden af te lossen, die waren veroorzaakt *‘door deze barre conjunctuur en er ook verschillende slechte oogstjaren zijn geweest zodat iedereen slechte tijden doormaakt’*, dan zou dat dit kleine bezit nog eens extra nadeel berokkenen.

Daarom maakten Jan en Peterken, daarbij geassisteerd door Jan Corstiaens van den Meer en door Willem Goijaert Henricks als voogden over de voorkinderen, samen met nog Adriaen Antonis van Overbeeck, Adriaen Henrick Janssen van Berendonck en Daniel van de Schoot als hun naaste familie, met elkaar een overeenkomst *'om verdere onmin te voorkomen'*. De voorkinderen van Peterken kregen vooruit een jaarlijkse rente van 6 gulden, die afkomstig was van hun vader.

De kinderen van Jan, verwekt bij Peterken, kregen daarentegen het deel dat Jan in de hofstede van diens vader had geërfd. De rest van alle overige bezit dat door de langstlevende zou worden nagelaten, zouden de voorkinderen en nakinderen samen erven en hoofdelijk verdelen. Indien het zou gebeuren, *'hetgeen God moge verhoeden'*, dat Jan en Peterken beiden komen te overlijden, dan moest het gemeenschappelijke bezit bij elkaar blijven totdat het jongste kind 14 jaar oud was. Verder zouden Jan en Peterken, zodra een van de kinderen hetzij de voor- of de nakinderen *'komen te huwen'* die dan een uitzet geven al naar gelang hun status.

Jan en Peterken en de voogden verklaren naar eer en geweten dat dit de beste oplossing was en legden dit voorstel voor aan schout en schepenen, *'die ook kennis daarover hebben inzake de schamele positie van deze personen'*.

Jan Dirck Jacobs en de betrokkenen verzochten de heren schepenen om een decreet af te geven om goedkeuring te krijgen over het opgestelde akkoord. Daarbij verklaarden Willem Peeter Roesten en Peeter Dielis van Gestel als burens dat ze van oordeel waren dat een en ander de beste oplossing voor alle kinderen was. Daarop werd het voorstel op 16 november 1616 geaccepteerd in de rechtsprekende vergadering.

Hanneke van den Bogaart-Vugts, hbogaartvugts@zonnet.nl

(met dank aan Jan Toirkens voor zijn regesten van het Rechterlijke Archief van Oirschot)